

* * *

Innerösterreich betreffende Quellen aus den Inquisitionsarchiven in Rom und Udine, Johann RAINER, Christian RAINER (opr.), (Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 19), Graz 2004, ss. 183 + 1 nlb.

Problematyka związana z szeroko rozumianą instytucją inkwizycji zawsze wzbudza uzasadnione zainteresowanie, stąd też każda nowa publikacja w tym zakresie

przyjmowana jest z uwagą i nadzieją na wzbogacenie naszej wiedzy o nowe, szczególnie informacje⁶ Do takich należy z pewnością przedstawiany tom, na który składa się wyłącznie edycja tekstów źródłowych, ilustrujących funkcjonowanie inkwizycji w okresie potrydenckim na terytorium Austrii Środkowej, obejmującej Styrię, Karyntię i częściowo terytoria słoweńskie, przynależne do diecezji Ljublańskiej, a w przeszłości formujące patriarchat akwilejski. Politycznie była to część cesarstwa Habsburgów, a więc dzieliła wszystkie uwarunkowania tego imperium, odgrywającego w przeszłości tak ważką rolę w formowaniu stosunków europejskich, łącznie z układami wyznaniowymi po ukształtowaniu się Reformacji protestanckiej. Publikacja niniejsza jest o tyle warta zwrócenia na nią uwagi, że stanowi pierwsze opracowanie i edycję materiałów z archiwum inkwizycji w Rzymie po otwarciu zbiorów tej instytucji — przechowywanych w siedzibie Kongregacji Doktryny Wiary w Rzymie — na mocy decyzji kard. Josepha RATZINGERA w 1998 r.⁷ Otwarcie archiwum Świętego Oficjum, następcy inkwizycji, na który to moment uczeni czekali od dawna, stanowi ważny etap poszerzenia zakresu źródłowego dla badań ciągle wzbudzających emocje, a przy tym posiadających ważne odniesienia do dziejów kultury, wolności sumienia, a także potrydenckiego kierunku naprawiania Kościoła rzymskiego. Jak łatwo można się domyślić, źródła te ilustrują zawsze aktualną dla historyka problematykę funkcjonowania inkwizycji jako narzędzia Kościoła strzegącego czystości wiary i przeciwstawiającego się rozszerzaniu obcych wpływów, skrótowo w dziejach nazywanych heretyckimi. Zwykle tego rodzaju rozważaniom towarzyszy poszukiwanie sensacji i podejmowanie prób ustawicznego niemal weryfikowania nauki Kościoła z jego postawą ograniczającą wolność człowieka w dziedzinie wiary. Sygnalizowana tutaj publikacja udostępnia materiały z terenu tzw. Austrii Wewnętrznej i Styrii, obejmującej terytorium dawnego patriarchatu akwilejskiego. Autorem opracowania i przygotowania materiałów do edycji jest Johann REINER, emerytowany dziś profesor historii Uniwersytetu w Innsbrucku, doskonały znawca dziejów potrydenckiej reformy Kościoła oraz zasłużony badacz dziejów nuncjatury papieskiej w Austrii, zwłaszcza istniejącej przez kilkadziesiąt lat placówki w Grazu⁸. Publikacja zawiera 137 dokumentów ze wspomnianych wyżej zbiorów rzymskiej Kongregacji Doktryny Wiary oraz 3 (nr 1, 35, 40) z archiwum archidiecezjalnego w Udine (s. 17–159). Właściwą treść książki poprzedza *Przedmowa* przewodniczącego Styryjskiej Komisji Historycznej (s. 2), *Słowo wstępne* wydawcy źródeł, prof. J. Rainera (s. 3), *Wykaz skrótów* zastosowanych w publikacji (s. 4–5), *Wykaz wykorzystanej*

⁶ Ilustracją istniejącego już dorobku w tym zakresie mogą być hasła: L. VONES (opr.), *Inquisition*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. V, (1996), k. 527–532; A. WEISS, *Inkwizycja*, EK 7, k. 239–247; w obu dołączona obfita bibliografia zagadnienia.

⁷ Por. I. BALDELLI I IN. (red.), *L'apertura degli Archivi del Sant'Uffizio Romano (22 gennaio 1998)*, Roma 1998; zwłaszcza A. CIFRES, *L'Archivio storico della Congregazione per la Dottirina della Fede*, w: *tamże*, s. 73–84.

⁸ Por. moją recenzję jego trzeciego tomu *Grazer Nuntiatur*, RTSO 22 (2002), s. 386–390.

literatury (s. 6–10) oraz udany *Wstęp* (s. 11–16). Zamknięcie tomu stanowią: *Lista przywoływanych generalnych inkwizytorów* (s. 160–161), *Wykaz nuncjuszy w Grazu z lat 1580–1622* (s. 161), oraz dołączonych 5 faksymile dokumentów cytowanych w publikacji (s. 165–169). Całości dopełnia *Indeks osób, miejscowości oraz rzeczy* (s. 173–183).

Prof. J. Rainer, znany ze swej perfekcyjności, dostarczył teksty bardzo solidnie odczytane (nieraz w oryginale bardzo skomplikowane w precyzyjnym odczytaniu) i przygotowane do druku. Przygotował dokumenty *in extenso*, jedynie w dwóch przypadkach ograniczył się do pozostawienia wyłącznie regestu, czyli streszczenia dokumentu (nr 2, 119). Zgodnie ze stosowanym przez siebie sposobem publikowania tekstów, pominął w listach tytułaturę adresata, zwroty kończące list, datację i podpisy; w niczym to jednak nie osłabia walorów dokumentacyjnych poszczególnych tekstów. Niebagatelnym walorem tomu jest staranny druk, bardzo drobiazgowy korekta, która wyeliminowała wszelkie możliwe pomyłki literowe.

Zamiarem autora, co ukazał we *Wprowadzeniu*, jest dostarczenie swoją pracownice i z dużym nakładem sił przygotowaną publikacją przeglądu troski najwyższych władz kościelnych o czystość wiary „oficjalnej”, wychodząc od zarania istnienia Kościoła, nawet z reminiscencjami do czasów Narodu Wybranego, postawy prawa rzymskiego, nawet islamu czy buddyzmu w Japonii. Potrydenckie Święte Oficjum nie interesowało się już tylko indywidualnymi osobami czy ogniskami „herezji”, ale nade wszystko była wyrazem zinstytucjonalizowania bardzo złożonego sposobu konfesjonalizacji całych terytoriów i społeczeństw. Z tego tytułu sprawa nabrała nieco innego, niż w średniowieczu, wymiaru. Wszystko, co zagrażało czystości i całości kościelnej posługi, objęte było zainteresowaniem inkwizycji, do czego zresztą teoria i wiele wypracowanych praktycznych sposobów ich eliminowania w poprzednich epokach jakby już przygotowały. Efektem więc udostępnienia przedłożonego wyboru tekstów dokumentów było zilustrowanie kierunku działań i aktywności inkwizycji w kraju, który tradycyjnie uchodził za wierny Kościołowi rzymskiemu, choć nie przeszkadzało to w dbaniu o zachowanie dystansu względem wielu przedsięwzięć kierowanych ze strony Rzymu, jak chociażby krępowanie samej inkwizycji i szczegółowa jej kontrola, akcentując własne prerogatywy dynastii. Niemniej poprzez publikowane dokumenty ukazuje się sprawdzona w Kościele i konsekwentnie realizowana linia postępowania, mająca na celu nie tylko skrupulatne określenie podejrzanych o nieprawomyślność osób czy pozostających w obiegu zakazanych ksiąg, ale także podejmowanie środków zaradczych w szerszym zakresie, jak wizytacje parafii czy popieranie decyzji o konwersję na katolicyzm. Istotnym elementem było konsekwentne oczekiwanie na wsparcie przez *brachium saeculare*, czyli ramię świeckie, tworzone przez władców i stany społeczne, posiadające w swym ręku odpowiedni zakres władzy politycznej. Ta panorama działań Świętego Oficjum dzięki szczegółowym, nawet pojedynczym faktom, staje się coraz bardziej przekonująca. Stąd walor także i tej książki.

Dokumenty udostępnione przez J. Rainera obejmują okres od 1564 do 1622 r. Łatwo dostrzec, że to najbardziej gorący okres w ukonstytuowaniu się sposobów politycznego przywracania kościelnego porządku. Zdecydowana postawa centralnych władz kościelnych położyła nacisk na kroczenie sprawdzonymi już drogami. Ożywają dzięki dokumentom poszukiwania ksiąg heretyckich (nr 3, 43, 74), nawet podejrzenie wzbudzały w diecezji Ljubljana teksty Biblii, mszału i śpiewników w języku słowiańskim (nr 57, 97); zainteresowanie wzbudzają rejestry ksiąg spalonych z nakazu trybunału inkwizycyjnego (nr 40, 54, 65, 67, 78); przerażają meldunki do Rzymu o zatrzymanych osobach podejrzanych o herezję, wśród nich wielu zakonników (nr 2, 4, 12, 13, 15, 17, 17, 39, 52, 75, 112, 123 i in.). Nie wiadomo, czy podziwiać, że wytropiono osobę ostentacyjnie spożywającą w piątki mięso (nr 16), czy przyjmującą Komunię św. pod dwiema postaciami (nr 91). Bardzo interesujący materiał stanowi tekst protokołu z prowadzonego procesu inkwizycyjnego w Udine z 1587 r. (nr 35), czy obraz stanu religijnego diecezji Gurk (nr 132). Niemal we wszystkich publikowanych dokumentach pojawia się uwaga o nadziejach na uzyskanie pomocy ze strony Habsburgów, zwłaszcza arcyksiążąt Styrii i Karyntii.

Z całą pewnością publikowane źródła zawierają znacznie więcej materiału. Te przykładowo wydobyte treści przekonują bez wątpienia, jak bardzo precyzyjnie pozwalają one wniknąć w sposób myślenia i postępowania Świętego Oficjum w początkach rozłamu wywołanego Reformacją protestancką. W świetle przedstawionych dokumentów dowiadujemy się o zakresie podejmowanych z inspiracji papieża konkretnych kroków, co stało się następnie regułą we wszystkich tego rodzaju przedsięwzięciach. I na pewno nie wnoszą one nowego zakresu metod i środków zwalczania herezji, natomiast na tym konkretnym przykładzie potwierdzać mogą cały precyzyjny mechanizm myślenia centralnych rzymskich władz, sposób reagowania na wykryte niewłaściwości, urzeczywistniane impulsy do przewyciężenia objawów kryzysowych w funkcjonowaniu Kościoła katolickiego.

Przy lekturze tego typu dokumentów zawsze otwartym zostaje pytanie: Na ile wszystkie te ilustrowane przez publikowane materiały mogą dowodzić skuteczności tych przedsięwzięć ze strony rzymskiego Kościoła? Najpewniejszym środkiem do uzyskania odpowiedzi będzie podejmowanie coraz wnikliwszych studiów. Edycja dokumentów z terenu Austrii niech będzie zachętą do poszukiwania dalszych materiałów. Zebrane, jak mozaika, pozwolą na ferowanie bardziej obiektywnych i rzetelnych zdań prezentujących i oceniających inkwizycję i Święte Oficjum z dawnych wieków. Ta godna ze wszech miar uznania publikacja materiałów źródłowych niech zachęci do dalszych wysiłków naukowych, także w odniesieniu do naszego kraju.

Bp Jan Kopiec